

står de der og smiler · i det duftende minut.
Valdemar Rørdam (30).

Emil Bønnelycke, *Violer* (31); Harald Herdal, *Forårsviol* (32); H. V. Kaalund, *Til en Buket Violer*; Mads Nielsen, *Vår* (33); Adam Oehenschläger, *Violerne* (1805).

I digtet »Violen« af A. M. Glückstad med melodi af H. C. Lumbye (Musikalsk Museum 1856, 44) gemmer enkemanden en visnen viol blandt sine dyrebare minder om kærlighedens vår: så læg kun i graven · hos mig du den blomst med det visnede løv; · i dødningshaven · er jeg som violen blot støv.

LITTERATUR: (1) 5 29/12 1804; (2) 766 111; (3) 114c 63; (4) 529b 60; (5) 64 28/6 1944; (6) 459 22; (7) 58 45; (8) 354 43; (9) 307d 20; (10) 968 27; (11) 27e 12f; (12) 901; (13) 370b 48; (14) 48c 39; (15) 283 20; (16) 868c 89; (17) 27f 16f; (18) 433p 57; (19) 21 9; (20) 776 82; (21) 48f 12; (22) 117e 72; (23) 117c 74f; (24) 768 13; (25) 960 7f; (26) 789d 105f; (28) a 821g 119; b 821m 38; c 821m 14; (29) 117g 19f; (30) 789m 30f; (31) 115b 61; (32) 370e 39f; (33) 648f 13.

Stedmoderblomst, *Viola tricolor*

Den uregelmæssige blomst har foroven fire parvis ens lyseblå eller blåviolette kronblade, det nedre kronblad er æg- eller hjerteformet, gult

med sorte striber og en nektarspore. De fem grønne bægerblade, (»stole« for kronbladene) har ved grunden små vedhæng, støvvejen er krum, foroven kølleformet, fra to støvkapper rager vedhæng (nektarier) ned i sporen. Almindelig på sandede marker, i haver dyrkes talrige storblomstrede krydsninger (*V. × vitrockiana*) i mange farver.

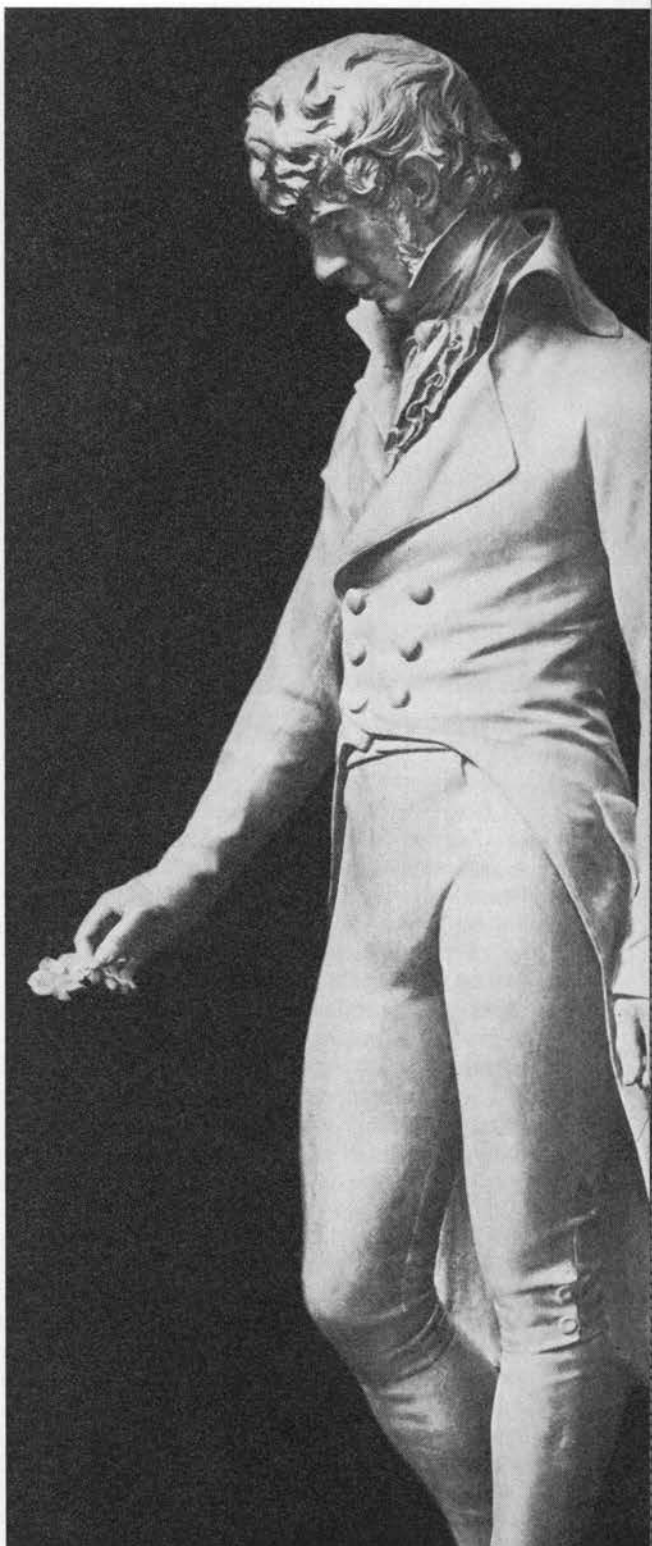
På leret jord træffes AGER-STEDMODERBLOMST, *Viola arvensis*, med mindre, gullige eller hvide blomster.

Navnet kendes på dansk fra 1688 (1648ff blot *stedmoder*) og må som en række andre benævnelser være inspireret af haveformer, hvis store blomsters striber og pletter ofte har tydelige »ansigtstræk« (øjne, mund), se *Studier i modern Språkvetenskap* 19,1956,42–60(1) og citater fra litteraturen s. 287; i nogle tilfælde kunne det tolkes som en gnavent, vrissent, ondt minespil – jf. skildringen af stedmoderen i mange folkeeventyr; »underligt er det ellers, at det altid er stedmødre, der anses for at være så onde, man hører aldrig sligt om stedfædre« *H. C. Andersen, Kun en Spillemand* (1837); han kendte iøvrigt ikke navnets oprindelse, »den er slet ikke stedmoderligt behandlet«, men nævner en af de *sekundære tydnings*: de to øverste kronblade er stedbørnene, der må sidde på én stol (jf. ovenfor), mens stedmoderens egne børn har hver sin og hun selv, ond og hadefuld (gul!) breder sig på de to sidste stole forned; samtidig afrives

de to øvre kronblade σ : stedbørnene dør af den slette behandling, så kommer turen til de to »ægte« børn, og endelig dræbes stedmoderen – støvvejen med de fem sammenklæbde støvknapper forestiller nu den onde kvinde, som straffes i helvedets giftiggrønne flammer = bægerbladene (2). Det nedre kronblad er den pynsteyge stedmoder, hun sidder med et gyldent brystsmykke mageligt i en grøn sofa og nærmest har hun anbragt sine egne børn i fint tøj, hver på en stol, mens stedbørnene i simple blå hvergarnskjoler længst borte må nøjes med én stol eller stå op (3). Stedmoderen sidder med smørret, en pande- eller æggekage = blomstens gule midte; hun har givet hver af sine egne børn et stykke, og bagved ser steddøtrene sultne til (4); de sidder omkring et bord, eller hun sidder på to stole med fødderne i en *stoppe* (træspand med håndtag i den ene side) og har selv sikret sig de to femtede af pandekagen, resten får børnene (Slesvig; 5), manden i huset sidder med nathue under bordet, man opdager ham dog først, når damerne har rejst sig, dvs. når kronbladene er plukket af (6). Sml. nedenfor. Pluk kronen af, en lille mand · du finder da, fra alfeland, · som sidder på en lille stol, · – et småt, men *meget* stærkt idol! *Johannes V. Jensen* (7).

Trefoldighedsblomst 1546–1863, Jylland slutningen af 1800-t, efter blomstens forskellige farver; jf. *tricolor(e)*; *fløjlsblomst* 1648–1821, Vejle-egnen, *fløjlsurt* 1769–1821 og *damaskblomst* 1769–1821 efter kronbladenes eller overfladens lignende beskaffenhed hos haveformer; *skadeleger* 1800–21, Mors 1811, Thy, Salling, sigter vel til voksestedet ligesom *fåreleger* 1861 og *lammeleger*, -*blomst* Sønderjylland, sml. s. 279; *blåmænd* 1800–21, *kukmandsurt* 1820, *kukmandsrose* MJylland o. 1860, *kukmandsblomst* SJylland og Sønderjylland (også om andre forårsblomster), *kukker* Brørup SJylland – støvfangets hoved (»kukmanden«) rager frem i blomstens midte, jf. kukkeren på et schweizerur (8). *Mari blomst* Himmerland, Ø og SJylland, når kronbladene er fjernet, ses en siddende kvinde, vel kaldt Marie (oprindelig Maria) Skanderborg-egnen (9), sml. s. 279 og *gøgeurt* bd. 1, eller to køer og en kone, som malter dem i en spand = sporen (10); *herrensblomme* (= -blomst) Manø o. 1900, *pandekageblomst* SSlesvig; *enke-*

Julius Schultz' broncestatue af Jens Baggesen opstillet i Korsør 1906. Overfor: Vild stedmoderblomst. *Flora Danica*, 1775.

Have-stedmoderblomster. (EH).

koneblomst Silkeborgegnen, *jødeansigt* og *Kristi øje* Mols, *allerkæreste* Lyø, *ansigtsblomst* Femø, *gloer* eller *globist* Lolland, *katteøjne* Sønderjylland, Mols, *kattehoved* Fyn (også om andre blå blomster); *blåleger* ved Ringkøbing, *blåklokke* Anholt, *strandviol* 1928; *kalkblomst* (Ager-Stedmoderblomst) MFyn, vokser på nykalket jord (basebundsplante) (11).

Færøerne: *nåttin* og *dagurin* 'natten og dagen' 1914 eller *dagur* og *natt* – om henholdsvis de lyse og mørke kronblade (12).

Stedmoderblomst er militær slang for blå kropsmærker efter bajonetfægtning (13).

LITTERATUR: (1) jf. 1018b 18/4 1948; 296 nr. 20, 1959; (2) 488j 2,170; 161 1906/23: 361,1174,1384, 2401 m.fl.; 913 3,1869,72f; 228e 3,562; (3) H.C. Andersen, *Kun en Spillemand* (1837); 161 1922/23: Ølgod 1878; (4) 488j 2,170; 228e 2,562; 161 1906/23: 2326; 151 12,1938–39,735; (5) 783b o. 1870; (6) 486 28/5 1954; (7) 433n 40; (8) 520 20; (9) 830 3, 15; 228e 2,555f; (10) 161 1906/23: 1621 (Viborg amt), 107 1948; (11) 689 2,817–20; 634 12060 jf. 159 1907, 140,235; (12) 751 221; 947 8,1928,80; (13) 85b 108.

Der blev fundet frø af stedmoderblomst i høj-

fyldet omkring Egtvedpigens kiste fra ældre bronzealder (1).

»Den, som vokser i haverne, er langt dejligere og smukkere end den, som vokser og gror vildt på marken, har tilmed også større blomster« (1648; 2). Vilde blå stedmoderblomster indplantes i haver (1806; 3).

Det var H. C. Andersens, Ib Schønbergs og Leck Fischers yndlingsblomst (4). Jens Baggesens statue i Korsør holder en stedmoderblomst i hånden; den forsvandt 1960 (som turistsouvenir?), byrådet lod anbringe en anden.

LÆGEDOM, FARVNING; OVERTRO

Destilleret vand af planten »skal være godt til unge børn, når de har hede [feber] og bliver syge i maven«; endvidere for »den bulne lever«; renser brystet (1546ff; 1), anbefales som drik for småbørns epilepsi, modvirker kønssygdomme; den tørrede plante blandes med honning til salve på fnat og kløe; blomstersaften eller vand eller vinafkog af urten renser og læger bylder og sår (1648; 2).

Et udtræk har svagt afførende virkning, roden er urindrivende; anvendes mod hudlidelser, bl.a. mælkeskorpe (crusta lactea) hos børn (3), blan-

det med sennesblade til te (4). På Ærø er for bylder drukket en te af blomsterne eller et mælkedekokt af frøene (5). Anført i farmakopeen til 1868, urten sælges endnu på apoteker.

Man skal om foråret spise den først sete stedmoderblomst, så får man det år ikke kirtelsyge, halsonde, »sommersyge« = forårstræthed eller blegshot (Jylland; 6).

Planten er god for svinets halsbylder, angina (1577; 1); brugt i omslag på hestes forvriddning, forstuvning etc. (7).

Planten blev i Salling anvendt til grønfarvning (1686; 8); efter et fransk navn til blomsten blev uldtøjs violetblå eller lilla kulør kaldt penséblå (9).

Hvis man lugtede til blomsten, fik man en stedmoder (Jylland, Fyn; 10). – En klog kone af kæltringslægt (skøjler) påstod, at man kunne gøre trolddomskunster med blomsten; de øvre kronblade gjorde ingen skade, men strøg man et kreatur med et af de højre kronblade, vantrivedes det og døde, det kunne dog kureres med gnidning med de to venstre kronblade (Salling; 11).

LITTERATUR: (1) 841 1546,117a, 1577,146b; (2) 697 145f; (3) 739 2,1800,105f; 398 1806,207; (4) 488o 316; (5) 477b 36; (6) 488i 4,593; 414 1879,151; 488 6,1883,281; 378 30,1938,115f (NJyll.o.1900); 161 1906/23: 1451,2629; 107 1950 (børn); (7) 83 99; (8) 258 1943,151; (9) 865 152; 941f 157; (10) 466b 48; 488g 1,38; 830 8,1887,43; (11) 830 9,1888,20.

PROSA OG POESI

Spæde stedmoderblomster ... tittede op som bitesmå blåfrosne ansigter *Johannes V. Jensen* (1); [landsbybørnenes] små leende ansigter er blevet ganske blåfrosne i den bidende vind; de har denne ejendommelige kulør, som på én gang minder om dårlig pensionatsrødgrød og om vilde stedmoderblomster *Knud Poulsen* (2); (havestedmoderblomst): alle havde de sødeste små barneansigter, uskyldsfuldte spørgende – nogle lidt bebrejdende, andre så glade. Jeg stikker næsen ned i deres lune rede, så dufter de – rent og varmt – som et lille barns hoved i sin mors ømme hånd. Hvorfor hedder de ikke bare »morsblomster«? *Käthe Asmussen* (3). Stedmoderblomsten er den eneste, der kan minde om et menneskes ansigt – de gule ligner *Henrik Ibsen's*. Vi havde engang en udstilling med over 13.000 stedmoderblomster, og det var morsomt at høre folk – uafhængig af hinanden – stå og drage sammenligninger mellem blomsterne og deres pårørende (overgartner ved Det kgl. Have-

selskabs have *Carl Joh. Hansen*) (4). Ikke to er ens. Som søskende kan de ligne hinanden, men der er altid en variation. Et ansigt er eftertænksomt, et andet muntert. En blomst har utilfreds nedtrukne mundvige, en anden smiler optimistisk, trækker øjenbrynene helt op i panden. Alle sindsstemninger er gengivet i stedmoderblomsternes fine ansigtstræk, der er glade, vrantne, bekymrede, melankolske, vrede, milde, højtidelige *Marie Haagen-Müller* (5), nogle ser eftertænksomme ud, andre bekymrede; nogle stråler af glæde, så de har smilerynker i øjenkrogene, andre har kløft i hagen. Betragter man dem bare som en malerisk enhed, ligner de det nydeligste abstrakte billede. Og så er de allersødest (6). De små stedmoderblomster, som ler over hele deres maskeansigt *J. O. Bøving-Petersen* (7).

Blege vilde stedmoderblomster med nysgerrige killingefjæs (a), vilde stedmoderblomster stak de små kattefjæs nyfigent frem (b), missekatte! ... har de ikke fjæs akkurat som små killinger, når de titter ud gennem høet i en luge; de er så bange, de sidder hele tiden på spring, men de er også ganske forfærdelig nysgerrige (c) *Ellen Raae* (8).

Stedmoderblomst! Den første blomst · der kom med solens atterkomst, · forfrossen, på en sydlig ager, · med blege kinder, spæd og fager *Johannes V. Jensen* (12). Eneste en enkelt · stedmoderblomst står strunk, · blå og dyb og dunkel · i sin våde prunk, · som al nattens mørke · i en blomst blæst ind, · med en enlig stjernes · guldråd på sin kind *Viggo Stuckenberg* (10); enlige blomst, du var som en ven, der kom mig i møde · fjernt i et fremmed land, hvor jeg aldrig blev hjemme, · kom mig i møde med glade øjne og lod mig glemme · al min udlændings-gru i det store ukendte øde *Peter Alsted* (11). Lille stedmoderblomst, så favr og så fin, · snart i gyldenmors-svøb, snart i fløjelsblødt karmin. · Altid så roligt dine farver er stemt, · altid et vemod dybt i dit åsyn er gemt. · Jeg ser hende for mig i grågrøn hverdagskjol, · lille, sammensunken, i sin rødmalte stol, · smilende, vemodig, under fløjelshuens lin – · ... lille stedmoderblomst, så favr og så fin! *Anders J. Eriksholm* (12).

Sophus Claussen, Blomsterbillede (13); Valdemar Rørdam, Stedmoderblomst (14).

LITTERATUR: (1) 433d 289f; (2) 730b 108; (3) 64 17/4 1954; (4) 64 18/11 1948; (5) 725 13/5 1962; (6) 725 20/5 1951; (7) 118 125; (8) a 735 10; (b) 735d 30 jf. 64 25/11 1944; (c) 735f 68f; (9) 433n 39; (10) 417 nr. 3,1898 og 868b 18; (11) 13 63; (12) 219 6; (13) Fabler 1917,82; (14) 789q 74f.